

W poszukiwaniu innej wiedzy: zachodni ezoteryzm w PRL

W popularnych opisach praktyk ezoterycznych znaleźć można wróżkę rozkładającą karty do tarota w ciemnym pokoju pełnym świec, albo ekscentrycznego mężczyznę z różdżką radiestezyjną w ręku. Jednak studia nad zachodnim ezoteryzmem, prowadzone w ostatnich trzech dekadach, stworzyły już osobną gałąź religioznawstwa i dowiodły, że ezoteryzm powinien być traktowany jako pewien zespół względnie stałych sposobów rozumienia i interpretacji świata. Te wzorce myślenia nie tylko umożliwiają "wycofanie się" z danej teraźniejszości, ale także tworzenie siebie jako nowej osoby, toteż praktyki ezoteryczne są ważnym narzędziem w walce o autonomię i samorealizację, i mają subwersywny potencjał.

Niniejszy projekt przesuwając punkt ciężkości ze studiów religioznawczych ku historii kultury i literatury. Pytamy w nim o działania wybranych grup zajmujących się zagadnieniami ezoterycznymi oraz ich związki z różnymi obszarami kultury w PRL – kraju, który pod wieloma względami można uznać za typowy dla byłego 'bloku wschodniego'. Przyświecają nam dwa cele. Po pierwsze, realizacja projektu powinna pozwolić odpowiedzieć na szereg pytań: Jak rozwijały się wybrane grupy zainteresowane okultyzmem? Jak wyglądały ich kontakty z osobami i grupami zajmującymi się ezoteryką i badaniami nad zjawiskami paranormalnymi (zwłaszcza w Europie Zachodniej i Związku Radzieckim)? Kim byli główni aktorzy w procesie 'importu' wiedzy ezoterycznej? Jakie były najważniejsze kanały i formy rozpowszechniania tej wiedzy? Jak przebiegał proces 'odkrywania' lokalnych, polskich tradycji ezoterycznych, które po wojnie uległy zapomnieniu albo były wyciszane? W jaki sposób wreszcie marginalizowany dyskurs ezoteryczny szukał własnego miejsca pomiędzy uprzywilejowanymi dyskursami, takimi jak naukowy, czy też publiczny, który pozostawał pod silnym wpływem 'światopoglądu marksistowskiego'? Drugim celem projektu jest stworzenie eklektycznego podejścia metodycznego, umożliwiającego analizę wyżej nakreślonych zjawisk i procesów.

Mimo że druga wojna światowa i pierwsze lata rządów komunistycznych ogromnie osłabiły żywo się niegdyś rozwijającą polską scenę ezoteryczną, lokalne grupy zainteresowane tematyką okultystyczną powstały już w późnych latach 40. W latach 70 i 80., w okresie rozkwitu zachodniego ezoteryzmu i badań nad zjawiskami paranormalnymi w Polsce, funkcjonował cały szereg grup i stowarzyszeń zajmujących się tymi kwestiami, w tym kilka dysponujących własnymi wydawnictwami albo współpracujących z państwowymi wydawnictwami, a nawet mających dostęp do środków masowego przekazu. Lecz mimo iż grupy te odegrały ważną rolę w popularyzacji pewnych idei filozoficznych, koncepcji naukowych oraz alternatywnych dyskursów religijnych, co znalazło odzwierciedlenie w różnych dziedzinach kultury (literaturze, prasie popularnej, sztuce), nie zbadano dotąd asymetrycznych relacji między ezoteryzmem a –kolejno – komunistycznymi instytucjami władzy, instytucjami religijnymi (Kościół katolicki), światem akademickim oraz przedstawicielami sceny literackiej. Podobnie zaniedbanym obszarem badawczym jest problematyka miejsca polskiej powojennej subkultury ezoterycznej na mapie okultystycznych środowisk Europy.

Podstawę materiałową projektu stanowi obszerny korpus tekstów autobiograficznych, literackich, paraliterackich i poradnikowych, a także artykułów prasowych i dokumentów archiwalnych. Wśród metod badawczych najistotniejsze są tutaj trzy: (1) modele transferu kultury i literatury, (2) krytyczna analiza dyskursu, oraz (3) pogłębione wywiady indywidualne, pół ustrukturyzowane, z wybranymi członkami środowiska ezoterycznego, które pozwolą uzyskać więcej informacji na temat ich motywacji i działalności.